

İÇ GÖÇÜN ÇOCUK RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

The Effect of Internal Migration on Child Mental Health and Social Work Intervention

Gonca POLAT*

*Arş.Gör., Başkent Üniversitesi SBF Sosyal Hizmetler Bölümü

ÖZET

Göç, yer değiştirmenin ötesinde, bir sosyal çevreden diğerine geçişi de ifade eden bir olgudur. Göçün bu yönü bireyleri çoğunlukla yeni yerleşilen toplumda uyum güçlükleri ile karşı karşıya bırakmakta ve geçici ya da kalıcı ruhsal sorunlara neden olabilmektedir. Göç kararında etkili olmamalarından dolayı istemsiz göç ettiği varsayılabilir çocuklar, bu açıdan riskli konumdadır. Bu çalışmada, göçün çocuk ruh sağlığı üzerindeki etkisi ve göç yaşayan çocukların ruhsal durumlarını etkileyen etmenler araştırılmıştır. Antalya ilinde gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini 8-12 yaşları arasında, 76 iç göç yaşamış

ve 78 iç göç yaşamamış çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, göç yaşamış ve yaşamamış çocukların anneleri ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Uygulanan Hacettepe Ruhsal Uyum Ölçeği sonuçlarına göre, göç yaşayan çocuklarda ruhsal uyumsuzluk %28'dir ve göç yaşamamış gruptan anlamlı olarak fazladır ($p<0.05$). Göç yaşayan çocukların ruhsal uyumuna etki eden değişkenler arasında ailenin göçten memnun olma durumu, ailenin sosyal destek durumu ve çocuğun olumsuz bir yaşam olayı geçirme durumu öne çıkmaktadır. Bu açıdan araştırma, göçün kendisinin yanı sıra, çocuğun ruh sağlığını etkileyen farklı düzeylerdeki sistemler ile çalışmanın önemine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İç Göç, Çocuk Ruh Sağlığı, Ruhsal Uyum Ölçeği, Sosyal Hizmet Müdahalesi

ABSTRACT

Migration is a fact that usually includes not only a geographical activity, but also a transition from one social environment to another. This aspect of migration mostly causes individuals to come across with some adjustment problems in their new society and as a consequence, some severe or temporary mental health problems may arise. Children, who can be regarded as involuntary migrants, are an at-risk population in this manner. The aim of this study is to determine the effect of migration on the mental health of children and the factors associated with their mental health status. The sample consists of seventy-six migrant and seventy-eight non-migrant 8-to-12 year-old children living in the city of Antalya. Data are gathered from mothers of migrant and non-migrant children during face-to-face interviews. According to the results of Hacettepe Mental Adjustment Scale, which is used to determine the mental health status, the mental maladjustment among migrant children is 28% and differs significantly from their non-migrant peers

($p < 0.05$). The most significant variables associated with their mental health status are defined as the satisfaction of the family about the migration, social support the family has and the negative life events that the child experienced. From this perspective, the research emphasizes the importance of dealing with multi-level systems of the child, which affect his/he, mental well-being, along with the factors associated with the migration process.

Key Words: Internal Migration, Child Mental Health, Mental Adjustment Scale, Social Work Intervention

GİRİŞ

Kentleşme süreci ve göç olgusu, yüzyıllar boyunca bireyleri ve toplumları ekonomik, toplumsal ve psikolojik yönden etkilemiştir. Her iki süreç de toplumsal ve bireysel açıdan olumlu ve olumsuz sonuçları içinde barındırmaktadır. Bu çalışmada ele alınan iç göç, belli bir zaman dilimi içerisinde (ülkemizde sayım yılları esas alınarak beş yıl olarak belirlenmiştir) "ülke sınırları içindeki belirli alanlar (İl, Bölge, vb.) arasındaki nüfus hareketliliği" olarak tanımlanmaktadır (DİE, 2004). Göç sadece coğrafi hareketlilik ya da işgücü hareketliliği bağlamında ele alınamamaktadır. Kentlere göç eden grupların kentlerde yaşadıkları yoksulluk; sağlık, eğitim, barınma sorunlarının yanı sıra karşılaştıkları uyum güçlükleri ve kimlik karmaşası, göçün psikolojik ve sosyal yönüne de dikkati çekmektedir. Göç sonrası yaşanan bu zorlukların, bireylerin ruh sağlıklarında kısa ya da uzun dönemli yaralar açabileceği, bilinen bir gerçekliktir. Göç, sosyal yer değişimi ve bunun sonucunda gelişen kültürel uyum

güçlüğü ruh hastalıklarına ilişkin tanı sınıflandırmalarında da yer almaktadır (DSM IV; ICD-10).

Göç eden insanın, bilmediği bir yaşam biçimi ve kültürel yapı ile karşı karşıya gelmesi; kentte sosyal güvence, istihdam, barınma gibi sorunlarla karşılaşması; eski yerleşim yerinde sahip olduğu sosyal destek sisteminden yoksun olması; yeni girdiği toplumdaki norm ve roller konusunda belirsizlik yaşaması ve çevresel değişim sonucunda ortaya çıkan sorunlarla baş etmede yetersizlik hissetmesi, fiziksel ve duygusal rahatsızlıklara neden olabilmektedir (Balciöğlü ve Samuk, 2002). Bu rahatsızlıklar arasında travma sonrası stres bozukluğu, bağlanma ve uyum sorunları, anksiyete, duygudurum bozukluğu ve madde kullanımı en çok ifade edilenlerdendir (Warfa ve diğ., 2006; Steel ve diğ., 2004). Sosyal dayanışmanın azalmasına ve toplumsal bütünlüğün bozulmasına neden olan göç olgusunun, intihar oranlarını artırdığına ilişkin veriler de bulunmaktadır (Ekici ve diğ., 2001).

Göçün ruh sağlığına ne şekilde etki ettiği irdelenirken, literatürde sıklıkla vurgulanan nokta, göçün kendisinin kişide bir ruhsal bozukluk yaratmasının yanı sıra, kişinin göçe yüklediği anlama, göç etme nedenlerine, göç süresince yaşananlara ve göç sonrası strese göre kişinin ruh sağlığının etkilendiğidir (Bhugra, 2004; Moilanen ve Myhrman, 1989; Heptinstall ve diğ., 2004).

İstemli göç yaşayan bireylerde dahi gözlenebilen uyum problemleri, hem göç kararında etkin olmamaları, hem de gelişimsel açıdan risk altında olmaları nedeniyle çocuklarda daha belirgin bir hal alabilmektedir. Teber (1993:

89)'e göre, çocuğun ruhsal sağlığının olgunlaşmasında en temel koşullar, biyolojik ve fiziksel gereksinmelerinin giderilmesinin yanı sıra, güvenilir, hoşgörülü bir mekan, çevre ve insanlar arası ilişkilerin varlığıdır. Buna göre göç, içerdiği zorluklar nedeniyle "ruhsal sağlığı erken yaşlarda, çoğu kez dönüşü olanaksız bir şekilde örseleyebilmektedir" (Teber, 1993: 89).

Göçün çocuklar üzerindeki etkisi esasen ailenin göç deneyimine yüklediği anlamdan bağımsız ele alınamaz. Normal gelişimsel görevlerin yanında, göç, ailenin ele alması gereken ek bir yaşam görevi oluşturmaktadır (Cornille ve Brotherton, 1993: 326). Çocukların göçten etkilenme durumu da, ailenin bu süreçte vereceği baş etme yanıtına büyük oranda bağlıdır.

Literatürde, göçün çocuk üzerindeki etkisi açısından kimi değişkenlerin özellikle önem kazandığı görülmektedir. Ailenin göç hakkındaki tutumu, sosyo-ekonomik özellikler ve eğitim durumu, göçe ilişkin ekonomik, politik, sosyal ve diğer bağlamsal etkenler, göçün nedenleri (itici ve çekici faktörler), göç sırasında ve sonrasında çocuk-ebeveyn ayrılığı yaşanıp yaşanmadığı bu faktörler arasında yer almaktadır (Hirschberg, 1955, akt.Cornille,1993: 281; Ajdukovic ve Ajdukovic, 1993: 850; Orozco ve Orozco, 2001: 82; Guarnaccia ve Lopez, 1998; Janssen ve diğ., 2004). Bu açıdan, çocukların göçten etkilenme durumlarının geniş bir sosyokültürel ve ekonomik bağlamda ele alınmasının gereği açıktır.

İç/dış göç yaşayan çocukların ruhsal durumlarını göç yaşamayan çocuklarla karşılaştıran birçok araştırma, göçmen çocukların karşı karşıya oldukları riskle-

ri ortaya koymaktadır. Bu araştırmalardan bazıları, iç/dış göç yaşayan çocuklarda daha fazla davranış problemleri ve duygusal problemler bildirmektedir (Janssen ve diğ., 2004; Stevens ve diğ., 2003; Bengi-Arslan ve diğ., 1997; Fazel ve Stein, 2003; Öztekin ve Bertan, 1982; Diler ve diğ., 2003; Şimşek ve Erol, 2002;Gün, 2002; Özen ve diğ., 2001; Tufan, 1987). Bu problemler arasında çoğunlukla daha yüksek anksiyete/depresyon puanları (Benghi-Arslan ve diğ., 1997, Heptinstall ve diğ., 2004; Diler ve diğ., 2003), arkadaş ilişkilerinde problemler (Fazel ve Stein, 2003), hiperaktivite semptomları (Fazel ve Stein, 2003), travma sonrası stres bozukluğu (Heptinstall ve diğ., 2004), düşük benlik saygısı (Gün, 2002; Diler ve diğ., 2003) düşük yaşam doyumu puanları (Gün, 2002) yer almaktadır. Buna karşın, göç yaşayan çocuklarla yapılan boylamsal çalışmalarda, göç sonrası psikolojik uyumun zaman içinde geliştiği ve uzun dönemde, psikolojik problemlerin sıklık ve yoğunluk bakımından yerli nüfus gruplarından önemli düzeyde farklılaşmadığı da ortaya konmuştur (Hepperlin, 1991, akt. Mirsky, 2004; Fichter ve diğ., 2004). Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde, göç yaşayan çocukların ruhsal durumunun göçün yanı sıra birçok farklı değişkenden etkilendiği, bu süreçte yaşanan stresin etkilerinin kalıcı olup olmamasının da yine bu faktörlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Göç sürecinde ruhsal sağlığını etkileyen bu değişkenlerin belirlenmesi, çocuk ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesinde yararlı olacaktır. Büyük kentlerde madde kullanan, sokağa ve suça yönelen çocukların çoğunluğunun göç eden ailelerden gelmiş olması göz önünde tutulduğunda (Özen ve diğ., 2001; Diler

ve diğ., 2003; Gün, 2002) bu çocukların ruhsal gelişiminin ve toplumsal uyumunun desteklenmesi ve güçlendirilmesi, bu sorunların uzun vadede çözümünü sağlayacak bir adım olarak kabul edilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, öncelikle iç göç yaşayan çocukların ruhsal uyum durumlarının annelerden elde edilen bilgilere göre belirlenmesi ve göç yaşamayan çocuklar ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın ikinci amacı ise iç göç yaşayan çocukların ruhsal uyum durumlarının çocuğun ailesine, sosyal destek durumuna ve göçe ilişkin değişkenlerden ne şekilde etkilendiğini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Örneklem ve Verilerin Toplanması

İç Göç Yaşamış Çocuklar:

Göç yaşamış çocuklar, Türkiye'de hızlı kentleşen ve yüksek oranda göç alan bir il olan Antalya'da, Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelmiş ve çoğunlukla alt sosyo ekonomik düzeyde ailelerin yaşadığı bir gecekondu mahallesi olan Şafak Mahallesi'nde okula devam eden çocuklar arasından seçilmiştir. Şafak Mahallesi özellikle son 10 yılda yoğun göç alması ve göçün ülkenin hemen her bölgesinden olması dolayısıyla araştırmanın yapılacağı bölge olarak saptanmıştır.

Göç yaşamış çocuklar, Şafak Mahallesi'nde bulunan iki okuldan, 2.-5. sınıfta okuyan öğrenciler arasından, üç yaşından sonra göçü yaşamış olma şartı ile tam sayım yapılarak seçilmiştir. Bu şekilde saptanan 89 çocuk bulun-

muştur. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde, görüşmeyi kabul eden annelerle yüz yüze görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. Yaz tatili nedeniyle şehir dışında bulunan 13 çocuk ve annesine ulaşılamamış, bu grup, araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu nedenle 76 iç göç yaşamış çocuk araştırmanın örneklemini oluşturmuştur (Ulaşma oranı %85.4).

Göç Yaşamamış Çocuklar:

Belirlenen okullarda göç yaşamış öğrencilerle aynı sınıfta okuyan, Antalya doğumlu çocuklar arasından tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 89 çocuk kontrol grubunu oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde, diğer grupla aynı yöntem izlenmiştir. Gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde şehir dışında olduğu saptanan 11 anne ve çocuğu araştırma kapsamı dışında bırakılmış, ulaşılan 78 çocuk örnekleme alınmıştır (Ulaşma oranı %87.6).

Verilerin toplanması Mayıs-Temmuz 2005 tarihleri arasında üç aylık bir süre içinde gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Anket: Araştırmacı tarafından oluşturulan anket, tüm hane halkı için demografik bilgileri, göç yaşantısı ile ilgili soruları, çocuğun olumsuz yaşam deneyimlerini ve ailenin sosyal destek durumunu irdeleyen soruları içermektedir. Göç yaşamamış grup için anket, göç yaşantısı ile ilgili sorular dışında aynı sorulardan oluşmaktadır.

Hacettepe Ruhsal Uyum Ölçeği: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı Anabilim Dalı tarafından, bu amaçla uygulanan çeşitli ölçeklerden ülkemizde geçerli olacak

sorular seçilip derlenerek çocuğun ruh sağlığını değerlendirmek amacıyla hazırlanmış, geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır (Gökler ve Öktem, 1985). Ölçeğin ilk 24 maddesi çocuğun ruhsal uyumu ile ilgilidir. Öğretmenler ya da anne babalar tarafından doldurulan ölçekte her madde 0:yok; 1:Biraz; 2:Çok olarak derecelendirilir. Toplam puanı 12 ve üzerinde olan çocuklar ölçğe göre uyumsuz olarak değerlendirilir. Toplam puanı ağırlıklı olarak tek sayılı maddeler oluşturuyorsa çocukta var olan ruhsal uyum bozukluğu nevrotik, çift sayılı maddeler oluşturuyorsa davranış sorunu olarak yorumlanmaktadır. 25. madde ve izleyen 5 madde çocukluk dönemine özgü enürezis, kekemelik, tik, parmak emme, tırnak yeme gibi bozuklukları ve alışkanlıkları, 31. Madde okul başarısını, 32. Madde ise ölçekte belirtilmeyen başka sorunları sorgulamaktadır. Bu maddeler sorunun “var” ya da “yok” olarak rapor edilmesine göre değerlendirilmektedir.

Verilerin Analizi

Toplanan verilerin analizi SPSS 11.5 Exact kiti kullanılarak yapılmıştır. Analizde, ki kare testi, Mann-Whitney-U testi, Kruskal Wallis testi ve aşamalı çoklu lojistik regresyon testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma ve Kontrol Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Veri toplanan 154 göç yaşamış ve yaşamamış çocuğun 81'ini (%52,6) erkekler, 73'ünü (%47,4) kızlar oluşturmaktadır. Çocukların yaş ortalaması göç yaşamış grupta 10.46 (s.s.:1.38),

göç yaşamamış grupta 10,05 (s.s.:1.28) olarak saptanmıştır. Göç yaşamış ve yaşamamış grupların yaş ve cinsiyet açısından farklılık göstermediği yapılan istatistiki test sonucu görülmüştür ($p>0.05$).

Her iki grupta da ailelerinin tamamına yakını (%96) çekirdek aile özelliği göstermektedir ve aile bütünlüğü bozulmamıştır. Çocuk sayısı ortalaması, göç yaşamış grupta 4.11 (s.s.:1.9), göç yaşamamış grupta ise 4.00 (s.s.:2.1) olarak saptanmıştır. Anne babanın çalışma durumu sorgulandığında, göç yaşayan grupta ebeveynlerin birinin ya da ikisinin birden çalıştığı aileler %87 (N=66) oranında iken, çalışmayanların oranı %10'dur. Göç yaşamamış grupta ise çalışmayanların oranı %11.5'dir. Göç yaşayan ailelerin %25'i, göç yaşamayanların ise %14'ü sosyal güvenceden yoksundur. Göç yaşayan ailelerin %70'i (N=53) sürekli bir gelirin olmadığı; mevsimlik, geçici işlerle geçimlerini sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu durum göç yaşamayan grupta %76 oranında görülmüştür. Ailelerin gelir düzeylerine bakıldığında, göç yaşayan grubun %25 (N=19) 'i asgari ücretin altında gelire sahip iken göç yaşamayan grubun %19'u (N=15) asgari ücret altında gelire sahiptir (Araştırmacının yürütüldüğü tarihte net asgari ücret 350.15 Milyon TL. olarak açıklanmıştır). Ancak her iki grupta da ortak olarak, ailelerin yarısının gelir miktarı 300–500 YTL arasındadır. Bunun yanı sıra iki grup arasında, gelir düzeyi açısından anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Araştırma grubunda yer alan çocukların çalışma durumları sorgulanmış, ancak hiçbir çocuğun çalışmadığı öğrenilmiştir.

GÖÇ YAŞAMIŞ VE YAŞAMAMIŞ ÇOCUKLARDA RUHSAL UYUM DURUMU

Göç yaşamış ve yaşamamış çocukların ruhsal uyum durumlarını saptamak ve karşılaştırmak amacıyla uygulanan Ruhsal Uyum Ölçeği sonucu, Tablo 1'de cinsiyete, yaşa ve göç yaşama durumuna göre verilmiştir. Göç yaşamış grupta kızların ruhsal uyum ölçeği puan ortalamasının erkeklerden daha yüksek olduğu, yaş grubu açısından en yüksek puan ortalamasının 10 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Ancak cinsiyet ve yaş açısından karşılaştırılan

bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Göç yaşamış çocukların ruhsal uyum durumu puan ortalaması 9.42 (s.s.: 6.31); göç yaşamamış grubun ise 8.10 (s.s. 4.74) olarak bulunmuştur. Çocukların ölçek puanlarına göre belirlenen ruhsal uyum durumları Tablo 2'de verilmiştir. Göç yaşayan ve yaşamayan grubun ruhsal durumları karşılaştırıldığında, uyumsuzluk gösteren çocukların göç yaşayan grupta yaklaşık iki kat daha fazla olduğu görülmektedir. Göç yaşamış çocuklarda uyumsuzluk sıklığı %28 olarak saptanmıştır.

Tablo 1. Ruhsal Uyum Ölçeği Sonuçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

DEĞİŞKEN	GÖÇ YAŞAMIŞ			GÖÇ YAŞAMAMIŞ		
	Sayı	Ortalama*	s.s.	Sayı	Ortalama †	s.s.
Yaş						
8	10	10.30	5.69	11	7.09	3.36
9	9	8.89	4.22	16	7.81	3.50
10	16	11.38	5.84	21	9.24	5.54
11	18	8.11	5.98	18	7.67	4.64
12	23	8.91	7.75	12	8.08	6.06
Cinsiyet	Sayı	Ortalama**	S.s.	Sayı	Ortalama ††	S.s.
Erkek	41	8.93	6.63	40	9.15	5.45
Kız	35	10.00	5.95	38	7.00	3.58
Toplam Puan	Sayı	Ortalama	S.s.	Sayı	Ortalama	S.s.
	76	9.42	6.31	78	8.10	4.74

*Kruskal-Wallis $\chi^2 = 6.31$, s.d.= 4, $p=0.177$ †Kruskal-Wallis $\chi^2 = 1.355$, s.d.= 4, $p=0.852$

** Mann-Whitney-U= 609,5 $p=0.259$ $z=-1.1$ †† Mann-Whitney-U= 622, $p=0.1166$ $z=-1.387$

Tablo 2. Göç Yaşamış ve Yaşamamış Grubun Ruhsal Uyum Durumunun Karşılaştırılması

Ruhsal Uyum Durumu	Grup				Toplam	
	Göç yaşamış		Göç yaşamamış			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Uyumlu (-12 puan)	55	72.4	68	87.2	123	79.9
Uyumsuz (+12 puan)	21	27.6	10	12.8	31	20.1
Toplam	76	100	78	100	154	100

Yates $\chi^2 = 4.371$, $p = 0.037$, s.d.=1

Tablo 3. Göç Yaşamış ve Yaşamamış Grupta Ruhsal Uyumsuzluk Gösterenlerin Uyum Bozukluğuna Göre Karşılaştırılması

Ruhsal uyum Bozukluğu	Grup					
	Göç yaşamış		Göç yaşamamış		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Nevrotik Sorunlar	10	47.6	2	20.0	12	38.7
Davranış Sorunları	11	52.4	8	80.0	19	61.3
Toplam	21	100	10	100	31	100

$p = 0.240$, s.d.=1

Ruhsal uyumsuzluk gösteren çocuklar, ruhsal uyum bozukluğu açısından karşılaştırıldıklarında (Tablo 3), göç yaşamış grupta nevroitik sorunlar gösterenler ile davranış sorunları gösterenlerinin sayılarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür. Bu grupta nevroitik bozukluk gösteren çocuklarının sayısının göç yaşamamış gruptan beş kat daha fazla görülmesi dikkat çekicidir.

Göç yaşamış ve yaşamamış çocuklarda görülen ruhsal problemlere bakıl-

dığında ise göç edenler arasında okul başarısızlığı probleminin en sık karşılaşılan problem olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 4). Bunu, tırnak yeme ve yatağa işeme problemleri takip etmektedir. Göç yaşamamış grupla karşılaştırma yapıldığında, okul başarısızlığı ve yatağa işeme problemlerinin, göç yaşamayan çocuklarda daha fazla bildirildiği göze çarpmaktadır.

Tablo 4. Göç Yaşamış ve Yaşamamış Grubun Ruhsal Uyum Bozuklukları Açısından Dağılımı

Bozukluklar		Deneğin Grubu				Toplam	
		Göç yaşamış		Göç yaşamamış			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kekemelik	Var	3	3.9	4	5.1	7	4.5
	Yok	73	96.1	74	94.9	147	95.5
Tik	Var	2	2.6	1	1.3	3	1.9
	Yok	74	97.4	77	98.7	151	98.1
Tırnak yeme	Var	13	17.1	5	6.4	18	11.7
	Yok	63	82.9	73	93.6	136	88.3
Parmak emme	Var	-		1	1.3	1	0.6
	Yok	76	100	77	98.7	153	99.4
Kaka kaçıрма	Var	-		1	1.3	1	0.6
	Yok	76	100	77	98.7	153	99.4
Yatağa işeme	Var	13	17.1	18	23.1	31	20.1
	Yok	63	82.9	60	76.9	123	79.9
Okul başarısızlığı	Var	20	26.3	25	32.1	45	29.2
	Yok	56	73.7	53	67.9	109	70.8

GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN RUHSAL UYUMLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Göç yaşamış çocukların ruhsal uyum durumlarını belirleyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla, çocukların ve ailelerinin göç yaşantıları, sosyal destek durumları ve yaşam olayları sorgulanmıştır.

Ailenin ve Çocuğun Göç Yaşantısı

Göç yaşayan çocukların ailelerinin göç yaşantılarına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, göçün Türkiye'nin tüm bölgelerinden gerçekleştiği, ancak çoğunlukla Güneydoğu Anadolu (%29), Doğu Anadolu (%18) ve İç Anadolu (%21)' dan göç edildiği görülmüştür. Ailelerin çoğunluğu yerleşim birimi olarak bir köyden (%45) göç etmişlerdir, bunu il merkezi (%38) izlemektedir.

Ailelerin yarısı göçü 2-5 yıl önce yaşamışlardır. Ortalama olarak, göçün 4.75 (s.s.: 2.44) yıl önce yaşandığı bulunmuştur. Göç nedeni olarak aileler sıklıkla ekonomik zorlukları dile getirmişlerdir

(%74). Bunu, %16 ile ailesel nedenler izlemektedir (memlekette anlaşmazlık, aile üyelerinden bir kısmının Antalya'da olması gibi). Diğer nedenler arasında güvenlik (%4), emeklilik ya da tayin (%4) ve sağlık problemleri (%3) yer almaktadır. Ailelerin Antalya'yı tercih etme nedenleri sorulduğunda, iş olanaklarının fazlalığı en sık karşılaşılan yanıt olmuştur (%58). Bunu akraba ve hemşehrilerin varlığı takip etmektedir (%22).

Anneler, Antalya'dan memnun olup olmadıkları sorusuna, büyük çoğunlukla, memnun oldukları yanıtını vermişlerdir (%76). Memnun olmayan %24'lük kesim, memnuniyetsizlik nedenlerini yalnızlık duygusu (%33), beklentilerinin gerçekleşmemesi (%22) ve kente uyum sağlayamama (%17) ile açıklamaktadır. Antalya'dan memnun olmayanlar arasında yalnız %16'lık bir kesim tekrar memlekete dönmek istediğini belirtmiştir. Göçten memnun olmadığı halde memlekete geri dönmek istemeyen aileler, memleketleri ile ilişkilerini tamamen koparmış olmalarını, geri dönememelerinin nedeni olarak ifade etmişlerdir. Uzaklık, ekonomik güçlük, akrabaların olmaması, hasımlık gibi nedenlerle, ailelerin memleketlerine yıllardır gitmedikleri öğrenilmiştir. Memlekete en sık gidenler sadece yaz tatillerinde gidebilmektedir ve oranları %17'dir.

Çocuğun göçü yaşadığı yaş da göç yaşantısı başlığı altında sorgulanmıştır. Çocukların %61'i göçü 3-6 yaşları arasında, %38'i ise 7-12 yaşları arasında yaşamıştır. Bunun dışında, çocukların göç öncesi ya da sonrasında, üzüldükleri, etkisinde kaldıkları bir olay olup olmadığı; başlarından bir kaza/yaralanma geçip geçmediği ve önemli bir sağlık sorunu yaşayıp yaşamadıkları sorgulanmış, bu çerçevede, çocukların

olumsuz bir yaşam olayı geçirme durumları değerlendirilmiştir. Çocukların %29'unun (N=22) bu tür bir yaşantıya sahip oldukları öğrenilmiştir. Göç yaşamamış grupta ise olumsuz yaşam olayı geçirme sıklığı %38 (N= 48) olarak tespit edilmiştir.

Ailenin Sosyal Destek Durumu

Ailelerin sahip oldukları sosyal destek durumları saptanırken, soru formunda yer alan altı soru temel alınmıştır. Ailenin Antalya'da akrabası olup olmadığı, var ise görüşme sıklığı, hemşehrilerinin bulunup bulunmaması ve hemşehrileriyle görüşme sıklığı, maddi ya da manevi bir problem yaşadığında kimden destek gördüğü sorgulanmıştır. Bu sorulara ilişkin yanıtlar göz önüne alındığında, akrabaları/hemşehrileri olan, onlarla sık görüşüp, destek alabilen ailelerin oranı %58'dir.

Göç Yaşamış Çocukların Ruhsal Uyumlarına Etki Eden Faktörler

Araştırmada, göç yaşamış çocukların ruhsal uyum durumları istatistiksel olarak anlamlılık gösteren değişkenler ile literatürde göç yaşayan bireylerde ruh sağlığını etkilediği belirtilen değişkenler Aşamalı Çoklu Lojistik Regresyon analizi ile incelenmiştir. Analizde değerlendirmeye alınan değişkenler; çocuğun yaşı, cinsiyeti, annenin öğrenim durumu, babanın çalışma durumu, ailenin göçten memnuniyet durumu, olumsuz yaşam olayı geçirme durumu, ailenin sosyal destek durumu, çocuğun göç yaşı, aile tipi, gelir düzeyi, ailenin sürekli bir geliri olma durumu ve göç yılı olarak belirlenmiştir.

Analiz sonucunda, Antalya'dan memnun olma durumunun, olumsuz bir

Tablo 5. Ruhsal Uyum Durumuna Etki Eden Değişkenlere Yönelik Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler Son adım ¹	B	Odds Ratio	%95 Güven Aralığı
Göçten Memnuniyet Memnun değil Memnun	- 1,828	1.00 1.16*	1.040- 1.645
Olumsuz Yaşam Olayı Yok Var	-2,285	1.00 1.10†	1.027 - 1.384
Sosyal Destek Yok Var	1,563	1.00 5.77‡	2.303 - 18.482

¹-2 Log Likelihood=61.418; Model ki-kare =28.177; R²=0.31

*p=0.010, †p=0.001, ‡ p=0.018

yaşam olayı geçirme durumunun ve sosyal desteğe sahip olma durumunun, çocuğun ruhsal uyumunda belirleyici değişkenler olduğu saptanmıştır (Tablo 5).

Yapılan analize göre, model uyumlu bulunmuş ve modelde anlamlı bulunan değişkenlerin, ruhsal uyum değişkenini %30 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda göçten memnun olmayan ailelerin çocuklarında, memnun olanların çocuklarına göre ruhsal uyumsuzluk sıklığının 1.16 kat arttığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocuklukta olumsuz yaşam deneyimi geçirenlerde ruhsal uyumsuzluğun 1.10 kat arttığı söylenebilir ($p<0.05$). Sosyal desteğe sahip olan ailelerin çocuklarında ise ruhsal uyum durumunun 5.7 kat arttığı göze çarpmaktadır ($p<0.05$).

TARTIŞMA

Göç, alışılan sosyal çevrenin, kimi zaman öğrenilen kültürel kalıpların ve dav-

ranış tarzlarının terkinin içerdiğiinden, çocuğun ruhsal sağlığında bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır. Bu araştırmada, göçün çocuk ruh sağlığı üzerindeki etkisi, belirleyici değişkenler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen 8-12 yaşları arasında 76 iç göç yaşamış ve 78 göç yaşamamış çocuk, Antalya'nın yoğun göç alan bölgelerinden olan Şafak Mahallesi'nde yaşayan düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan her iki grup, yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzey bakımından farklılık göstermemektedir.

Araştırma ve kontrol grubu ruhsal uyum ölçeği puanları açısından incelendiğinde, yaş grupları ve cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0.05$). Ruhsal uyum durumu karşılaştırıldığında, göç yaşamış çocukların, göç yaşamamış akranlarından iki kat daha fazla (%28) ruhsal

uyumsuzluk gösterdikleri ve bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Göç yaşayan grupta uyumsuzluğun fazla olması, iç göç yaşayan çocuklarla gerçekleştirilmiş diğer araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir (Özen ve diğ., 2001; Diler ve diğ., 2003; Şimşek ve Erol, 2002). Dış göç yaşamış çocuklarda da göç yaşamamış yerli gruba göre daha fazla ruhsal sorun görüldüğünü bildiren çalışmalar vardır (Bengi-Arslan ve diğ., 1997; Tufan, 1987). Bunun yanı sıra, göç yaşayan çocuklarda görülen uyumsuzluk sıklığının, Türkiye ortalamasından yüksek bulunması dikkat çekicidir. Erol ve Şimşek (1998), Türkiye'de çocuklar arasında ruhsal sorun görülme sıklığını %17, klinik düzeyde ise %11 olarak bildirmişlerdir. Göç yaşamamış grubun uyumsuzluk oranının Türkiye ortalamasının altında olmasına karşın göç yaşamış grupta bu oranın yüksekliği, göçün etkisi ile açıklanabileceği gibi, göçe eşlik eden bir takım sosyoekonomik değişimlerle de açıklanabilir.

İki grup arasında ruhsal uyum bozukluğu türü açısından yapılan karşılaştırma, göç yaşamış çocuklarda daha fazla nevrotik ve davranışsal sorunlar bildirildiğini ortaya koymuştur. Göçmen çocuk ve ergenlerin göç yaşamamış akranlarından daha fazla duygusal ve davranışsal problemler yaşamaları beklenen bir bulgudur. Gerek literatürde bu konuda yapılmış öncü çalışmalar (Aronowitz, 1984), gerekse bu konuda yapılmış güncel araştırmalar bu bulguyu desteklemektedir (Darwish Murad ve diğ., 2003, Davies ve McKelvey, 1998, Livaditis ve diğ., 2000, akt. Stevens ve diğ., 2003; Fazel ve Stein, 2003; Stevens ve diğ., 2005). Kimi açıklamalar, göçmenlerde daha fazla davranış prob-

lemleri görüleceğini, bunun çoğunlukla çocuğun yaşadığı kültürel değişim sonucunda değişen davranış kalıplarına ayak uydurmada yaşayacağı sıkıntı nedeniyle ortaya çıkacağını iletmektedir (Graham ve Meadows, 1967; Nicol, 1971; Burke, 1980, akt. Aronowitz, 1984). Ancak araştırmamızda davranış problemlerinin göç yaşamamış gruptan oran olarak daha az görülmesi bu tür bir açıklamanın örneklem grubumuzda geçerli olmayacağını düşündürmektedir. Aksine, göç yaşamış çocukların göç yaşamamış gruptan beş kat daha fazla nevrotik bozukluk gösterdiği görülmüştür. Bu bulguya paralel bir bulgu da dış göç ile ilgili araştırmalarıyla Bengi-Arslan ve diğ. (1997) tarafından bildirilmiştir. Söz konusu araştırma, yurt dışına göç eden Türk çocuklarında daha fazla içe yönelim sorunu saptamış, bu durumu, Türk ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzı ile açıklamıştır. Türk kültüründe söz dinleme, uyum ve büyüklere saygının çocuktan beklenen tutumlar olduğu düşünülmektedir. Geleneksel çocuk yetiştirme tarzının, kırsal alanlardan kentlere göç eden ailelerce de büyük oranda geçerli olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan araştırmamızda göç yaşayanların, yaşamayanlara göre daha fazla nevrotik sorunlar göstermesi de aynı şekilde açıklanabilir.

Göçmen çocuklarda görülen ruhsal sorunlar arasında ilk sırayı okul başarısızlığı almaktadır. İç ve dış göç yaşayan çocukların yüksek oranda okul başarısızlığı yaşadıklarını bildiren başka araştırmalar da vardır (Audette ve diğ. 1993, Kerbow, 1996, Wood ve diğ. 1993, Ellckson ve McGuigan, 2000, akt. Malmgren ve Gagnon, 2005; Diler ve diğ., 2003). Okul çağında yaşanan göç, çocukların uyum sağlamaları gereken ek sistem-

leri içerdiğinden, göç sonrası uyumda zorlaştırıcı bir faktör olabilmektedir (Lei ve diğ.,1972). Okul çağında yaşanan göç, öğrencilerin yeni yerleşim yerine sosyal uyumlarının yanı sıra okul ortamında akademik uyumlarını da gerekli kılmaktadır. Başarısızlığa yol açan akademik uyumsuzluğun, ülkemiz eğitim sisteminde bölgeler arası farklılıktan kaynaklanabileceği, bunun yanı sıra, örneklemimiz içinde küçük bir kesim için söz konusu olsa dahi, başarısızlıkta dil zorluklarının da rolünün olabileceği düşünülmektedir. Çoğunlukla köy yerleşiminden göç etmiş olan araştırma grubunun yeni yerleşim yerindeki eğitim sistemine uyum sağlamada sıkıntı çekmesi ve bunun sonucunda ders başarısızlığı yaşaması beklenebilecek bir durumdur. Ancak, okul başarısızlığı sorununu göç yaşamamış grubun daha yüksek oranda bildirmesi bu noktada dikkat çekici bulunmuştur. Bu durum, göç yaşamamış çocukların ailelerinin, okul ve öğretmen ile ilişkilerinin daha fazla olabileceğini, bu nedenle okul başarısı konusunda daha fazla geribildirim alabilecekleri olasılığını düşündürmektedir.

Araştırma grubunda yaşanan diğer ruhsal sorunlar arasında tırnak yeme ve yatağa işeme sorunları dile getirilmiştir. Nevrotik belirtiler olarak kabul edilen tırnak yeme ve yatağa işeme sorunlarının göç yaşamış çocuklarda sıklıkla görülmesi, geleneksel çocuk yetiştirme tarzlarının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Bu ve benzeri içe yönelim sorunlarının göç yaşamamış grupta da benzer şekilde görülmesi, bu açıklamanın her iki grup için de geçerli olabileceğini düşündürmektedir.

Göç yaşayan grupta daha fazla görülen ruhsal uyumsuzluk durumunun, bu

gruba ilişkin hangi değişkenlerden kaynaklandığının saptanması amacıyla, çocukların ailelerine, göç yaşantısına, sosyal destek durumuna ilişkin bir dizi değişken incelenmiştir.

Göçe ilişkin değişkenler incelendiğinde, araştırma grubundaki ailelerin Türkiye'nin her bölgesinden göç ettikleri, ancak göçün çoğunlukla Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinden gerçekleştiği; ailelerin yarısına yakınının köy yerleşiminden Antalya'ya geldiği görülmüştür. Önceki yerleşim yerinin türünün ve uzaklığının yeni gelinen yere uyum sağlamada etkili olduğunu bildiren araştırmalar olsa da (Bhugra,2005;2004) bu değişkenlerin çocukların ruhsal uyumunda etkili olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Bunun yanı sıra literatürde ruhsal duruma etkisi bakımından önemli bulunan bir diğer değişken de kentte kalış süresidir (Diler ve diğ., 2003, Alati ve diğ., 2003; Bhugra, 2004; Chang ve diğ., 1995). Ailelerin kentte çoğunlukla 2-5 yıl kaldıkları saptanmıştır ancak çocukların ruhsal uyumunda kentte kalış süresi açısından anlamlı farklılık görülmemesi de araştırmanın bulguları arasındadır ($p>0.05$). Kimi araştırmalarda göç sonrası uyumu belirleyen bir başka faktör göç nedeni olarak belirtilmektedir (Santos ve diğ., 1998; Bhugra, 2003). Türkiye'de büyük şehirlere gerçekleşen göçlerin genel karakterine koşut olarak ailelerin Antalya'ya göç etme nedenleri arasında ekonomik nedenler birinci sırada yer almıştır ancak göç nedenine göre çocukların ruhsal uyum durumları anlamlı farklılık göstermemiştir ($p>0.05$).

Göçe ilişkin değişkenler arasında çocukların ruh sağlığında belirleyici olan değişken, gelinen yerden memnun olma durumu olarak saptanmıştır. Ger-

çekleştirilen analizde, göçten memnuniyetsizlik duymayan çocukta ruhsal uyumsuzluk riskini 1.16 kat artırdığı görülmüştür ($p<0.05$). Göçten memnun olma, ailelerin kente uyumlarının sağlanmasında ve kentin olanaklarından adil bir şekilde yararlanmalarında etkili bir faktör olarak kabul edilebilir. Kente uyumu sağlıklı bir şekilde gerçekleştiren ailenin, kentin sunduğu sosyal, kültürel ve eğitsel hizmetlerden daha fazla yararlanması beklenmektedir. Bununla bağlantılı olarak, çocukların bölgede faaliyet gösteren sosyal hizmet, eğitim ve sivil toplum kuruluşlarına (TEGV, Toplum Merkezi, AÇEV, Okul rehberlik servisi, vb.) daha fazla yönlendirilmelerinin, çocukların ruh sağlığında destekleyici rol oynayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, göç sonrası memnuniyet yaşayan ve kente uyum sağlayabilen ailelerde, stres düzeyinin, memnun olmayan ailelerden daha düşük olacağı ve bunun da çocuğun ruh sağlığını geliştiren bir faktör olacağı söylenebilir. Literatürde ailenin göçten memnun olma ve kente uyum sağlama durumunun çocuğun ruh sağlığında etkili olduğunu bildiren başka çalışmalar da vardır (Ajdukovic ve Ajdukovic, 1993: 850; Santos, 1998; Stevens ve diğ., 2005; Chang ve diğ., 1995).

Analizde, göç yaşayan çocuklarda ruhsal uyum durumunu belirleyen bir diğer değişken de sosyal destek durumu olarak saptanmıştır. Caplan (1974)'a göre, sosyal destek, insanın stresli bir olaya hakim olmasını ve onunla başa çıkmasını kolaylaştıran, sosyal çevreden gelen geribildirimdir (akt. Öntaş, 1999: 146). Göçün yarattığı stresli koşullarla baş etmede de, ailenin sahip olduğu sosyal destek sistemi önem kazanmaktadır. Sosyal desteğe sahip ailelerin

çocuklarında ruhsal uyum durumunun 5.7 kat arttığı görülmüştür ($p<0.05$). Bu açıdan, göçün psikososyal sonuçları açısından sosyal destek önemli bir yere sahiptir. Literatürde de sosyal desteğin göçmenler ve risk altındaki bireyler için en önemli koruyucu faktörlerden olduğu (Ekşi, 2002; Şimşek, 2001; Bhugra, 2004; Cornille ve Brotherton, 1993: 325) aktarılmıştır. Araştırmalar göstermektedir ki, kentlere göç eden, alt sosyoekonomik düzeydeki gecekondular bölgelerinde yaşayan ailelerin çoğunluğu, akraba ve hemşehrilerinden yardım ve destek görmektedir (Güçlü, 2002; Başbuğu, 1997). Hatta kimi zaman bu sistemler, aileler için tek destek kaynağı olabilmektedir. Göç sonrası yerleşilen toplumda ailenin sahip olduğu sosyal destek sisteminin, göçün yarattığı stresi azaltan bir faktör olarak ele alınabileceği ve bunun da çocuğun ruhsal uyumunu geliştireceği söylenebilir. Göçmen çocuklarda duygusal bozuklukları önlemede sosyal desteğin işlevsel olduğunu ileten araştırmalar da vardır (Hardin ve Looney, 1977, akt. Eisenbruch, 1988: 288).

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, göç öncesi ya da sonrasında olumsuz bir yaşam olayı geçirme durumunun (üzücü olay, kaza/yaralanma, sağlık sorunları ve hastaneye yatış) göç sonrasında ruhsal sağlık üzerinde etkili olduğu, bu tür bir deneyim yaşayan çocuklarda ruhsal uyumsuzluk durumunun 1.10 kat arttığıdır. Bu açıdan, olumsuz bir yaşam olayının, çocuğun ruhsal uyumunu, göç yarantısı ile ilişkili faktörlerden daha fazla etkilediği görülmektedir. Bu bulguyu dış göç ile ilgili araştırmalarında ifade eden başka araştırmacılar da vardır (Heptinstall ve diğ., 2004; Sowa ve diğ., 2000; Bhugra, 2004).

Araştırmada olumsuz yaşam olaylarının etkisinin, göçün neden olduğu stres nedeniyle daha fazla derinleşip derinleşmediğini karşılaştırma olanağı bulunamamıştır. Çocuğun karşılaştığı travmatik deneyimlerde (sağlık problemi, bir yakının kaybı, bir felakete şahit olma bunların arasında ifade edilmiştir) ailenin bu travmayı nasıl algıladığı ve ne şekilde ele aldığı, bu süreçte profesyonel bir yardım alıp almadığı bu çalışmada sorgulanamayan, ancak ele alınması gereken önemli konulardır.

GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Sheafor ve Horejsi'ye göre, sosyal hizmet, en basit anlamda, kendini insanların sosyal çevreleri içinde işlevselliğini gerçekleştirmelerine ve bunu olanaklı kılmak için çevrelerini değiştirmeye adanmış bir meslektir (2003: 1). Kişinin sosyal, psikolojik ve fiziksel iyilik hali, ancak çevresi ile uyumu gerçekleştiğinde söz konusu olur. Göç gibi, kişinin çevresini, sosyal ilişkilerini, sosyal destek ağlarını bütünüyle değiştiren bir süreçte, bu değişikliklerin olumsuz etkisini en aza indirmek için sosyal hizmet uzmanları önemli roller üstlenmektedir.

Göçmen çocuklara yönelik çalışmalarda, sosyal hizmetin koruyucu önleyici fonksiyonu özellikle önem kazanmaktadır. Önleyici sosyal hizmetler, bireylerin, ailelerin ve toplumların sosyal ve ruh sağlıklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik organize edilmiş, sistematik çabalar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Wittman, 1962, akt. Şimşek ve Erol, 2002:168). Bu çerçevede temel amaç, birey ve içinde bulunduğu durum arasında karşılıklı uyumu sağlama, bireyin duygusal, fiziksel ve sosyal kapa-

sitesini geliştirme yoluyla gereksinimlerini karşılamasını olanaklı kılmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için de sosyal destek sistemlerini harekete geçirmek ilk adımdır. Çünkü çocuk ve gençler açısından, yaşadığı ortamdaki uzaklaşarak yeni bir ortama uyum sağlamada ve yalnızlık gibi durumlarla başa çıkabilmede, ailenin yanı sıra sosyal destek sistemlerinin önemi büyüktür (Şimşek ve Erol, 2002: 168). Araştırmamızın sonuçları da ailenin sahip olduğu sosyal destek sisteminin, göçmen çocukların ruhsal sağlığı açısından önemini göstermektedir.

Sosyal çevrenin ruh sağlığı üzerindeki belirleyiciliği, göçmen gruplarda daha fazla öne çıkmaktadır. Büyük kentlerimize göç eden ailelerin yoğunluğu, çoklu probleme sahip nüfus gruplarıdır. Bu nüfus grubunun ruhsal sağlığının geliştirilmesi, yaşadıkları bu problemlerin ele alınmasını da zorunlu kılmaktadır. Ruh sağlığını tehdit eden çevresel ve sosyokültürel faktörlerin saptanması ve etkilerinin azaltılmasında özellikle kente göç eden nüfus grubuna yönelik hizmet sunan kuruluşlar olarak toplum merkezlerinin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Gecekondu bölgesinde yaşayan ailelerin, çalışma, eğitim, sağlık sorunları ve kente uyum güçlükleri, toplum merkezlerinin işlevsellik alanlarına ilişkin ipuçları vermektedir. Göç yaşayan çocukların yaşadıkları psikososyal sorunlarının belirlenmesinde ve çözüm yollarının geliştirilmesinde, toplum merkezleri anahtar konuma sahiptir. Toplum merkezlerinin işlevsellik gösterdiği yoğun göç alan bölgelerde, çocukların göçten kaynaklanan davranışsal ve duygusal problemleri, erken dönemde tanımlanıp müdahale edilmediği takdirde,

kente uyumsuzluk ve marjinalleşme riski yaratabilmektedir. Özellikle büyük kentlerimizin gecekondü bölgelerinde, çocukların okuldan kopmaları, onları birçok risk ile karşı karşıya bırakmaktadır. Koruyucu ruh sağlığı çalışmaları, bu nüfus grubunun eğitim sistemi içinde kalıp uyumunun sağlanması konusunda etkili olabilmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanının göç eden çocukların okul sistemi ile ilgili çalışmalar yapması da beklenmektedir. Ruhsal uyum problemlerinin rahatlıkla gözlenebileceği bir alan olan okul, çocuğun sağlıklı bir uyum gerçekleştirmesi açısından da önemli kaynaklar sunmaktadır.

Koruyucu ve tedavi edici rolü açısından sosyal hizmet müdahalesi, kuruluşlar arası işbirliği ve eşgüdümü sağlayacak çalışmaları içermelidir. Ruh sağlığına bu tür disiplinler arası ve bütüncül yaklaşım, temelini toplum temelli ruh sağlığı hareketinden almaktadır. Ruh sağlığında toplum temelli hareket, gelişmiş ülkelerde, 1960'larda ortaya çıkmış ve bu süreçte sosyal hizmet uzmanları ön saflarda yer almışlardır (Earls, 2001). Ülkemizde de, toplumla çalışan bir meslek elemanı olarak ruh sağlığı ekiplerinde yer alan sosyal hizmet uzmanlarından, göçmenlerin ruhsal sağlıklarını geliştirmek amacıyla toplum katılımını sağladıkları uyum programları oluşturulmaları ve ruh sağlığı risklerini belirleyerek sosyal çevreyi iyileştirmeleri beklenmektedir.

SONUÇ

İç göç gibi sosyal, kültürel ve coğrafik değişim içeren bir sürecin çocuk ruh sağlığı üzerindeki etkisini ortaya koyma amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, göç yaşayan çocukların göç yaşamayan

akranlarından daha fazla ruhsal uyumsuzluk yaşadıkları saptanmıştır. Göç yaşayan çocukların ruhsal durumlarına etki eden faktörler arasında, doğrudan göç yaşantısı ile ilgili değişkenlerden çok, göç öncesi ve sonrası yaşantıların öne çıktığı gözlenmiştir. Araştırmanın ortaya koyduğu bu bulgu çocuğun çeşitli düzeylerde ilişkide olduğu sistemlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini bir kez daha vurgulamaktadır. Çocuğun olumsuz yaşam olayı geçirme durumunun (*mikrosistem*), ailenin göçten memnuniyet durumunun (*mezosistem*) ve sosyal destek sisteminin (*egzosistem*) çocuğun ruhsal sağlığında etkili olduğu, dolayısıyla, çocukla ilişkili tüm sistemlerin ruh sağlığının geliştirilmesi konusunda göz önünde tutulması gerektiği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın bu sonuçları, göçün ruhsal sonuçlarının, psikiyatri, eğitim ve sosyal hizmet disiplinlerinin ortak ilgi alanında olması gereken bir konu olduğunu iletmektedir. Göç sonrası uyumun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinde, göç eden birey ve grupların ruh sağlıklarının korunmasında ve bu nüfus gruplarının toplumda işlevsel bireyler olarak yer edinmelerinde, söz konusu disiplinlerin ortak bir çalışma alanı geliştirmeleri bir zorunluluktur. Ancak bu tür disiplinler arası bir yaklaşım ile göç yaşayan çocukların ruhsal sağlıkları geliştirilebilir ve kentin risklerine karşı daha korunaklı ve güçlü olmaları sağlanabilir. Ülkemizde eksikliği ifade edilen toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin (bkz. Kaptanoğlu, 2005) ilgili disiplinlerin ortak sorumlulukları ve çabaları çerçevesinde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kentsel alanda risk altında olan göçmen çocuk ve ergenlerin ruhsal sağlıklarını ve sosyal konumlarını güçlendirecek önemli bir strateji olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ajukovic, M. ve Ajdukovic, D. (1993) "Psychosocial Well-Being Of Refugee Children", *Child Abuse & Neglect*, 17 843-854.
- Alati, R., Najman, J.M. , Shuttelwood, G.J., Williams G.M., Bor W. (2003) "Changes in Mental Health Status amongst Children of Migrants to Australia: A Longitudinal Study", *Sociology of Health and Illness*, 25 (7), 866-888.
- Aronowitz, M. (1984) "The Social and Emotional Adjustment of Immigrant Children: a Review of Literature", *International Migration Review*, 18(2), 237-257.
- Aydođan, F. (1997) "Köyden Kente Göçün Ailenin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Etkileri", *II.Ulusal Sosyoloji Kongresi 'Toplum ve Göç'*. Ankara, DİE Matbaası.
- Balcıoğlu, İ. ve Samuk F. (2002) "Göç ve Ruh Sağlığımız", Ed: İ. Balcıoğlu, *Medikal ve Psikososyal Açıdan Göç Olgusu*. İstanbul, Alfabe Basım Yayın.
- Başbuğu, A.Y. (1997) "Büyük Kentle Bütünleşme Sürecinin Aile Kurumuna Etkileri", *Ulusal Sosyoloji Kongresi 'Toplum ve Göç'*. Ankara: DİE Matbaası.
- Bengi-Arslan, L., Verhulst F. C., van der Ende, J., Erol N. (1997) "Understanding Childhood Problem Behaviors from a Cultural Perspective: Comparison of Problem Behaviors and Competencies in Turkish Migrant, Turkish and Dutch Children" *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32 477-484.
- Bhugra, D. (2003) "Migration and Depression", *Acta Psychiatr Scand*, 108, 67-72.
- Bhugra, D. (2004) "Migration and Mental Health", *Acta Psychiatr Scand*, 109, 243-258.
- Bhugra, D. (2005) "Cultural Identities and Cultural Congruency: A New Model for Evaluating Mental Distress in Immigrants", *Acta Psychiatr Scand*, 111(2), 84.
- Chang, L., Morrissey R.F. ve Koplewicz H.S. (1995) "Prevalence of Psychiatric Symptoms and their Relation among Chinese-American Youth". *Journal of American Academy on Child and Adolescent Psychiatry*, 34(1) 91-99.
- Cornille, T.A. (1993) "Support Systems and the Relocation Process for Children and Families" Settles, B., Hanks, D. ve Susman, M. (Ed) *Families on the Move, Migration, Immigration, Emigration and Mobility*. USA, The Haworth Press.
- Cornille, T., A., W. D. Brotherton. (1993) "Applying the Developmental Family Therapy Model to Issues of Migrating Families" Settles, B., Hanks, D. ve Susman, M. (Ed) *Families on the Move, Migration, Immigration, Emigration and Mobility*. USA: The Haworth Press.
- DİE (2004) Türkiye İstatistik Yıllığı. Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Diler, R.S., Avci A., Seydaoglu G. (2003) "Emotional and Behavioural Problems in Migrant Children", *Swiss Medical Weekly*, 133 16-21.
- DSM IV (1994) Amerikan Psikiyatri Birliđi: Mental Bozuklukların Tanısal ve Sınıfsal El Kitabı. Amerikan Psikiyatri Birliđi, Washington DC, 1994'ten çeviren Körođlu, E. Ankara: Hekimler Yayın Birliđi.
- Earls, F. (2001) "Community Factors Supporting Child Mental Health", *Child and Adolescent Psychiatric Clinics Of North America*, 10(4), 693-707.
- Eisenbruch, M. (1988) "The Mental Health of Refugee Children And Their Cultural Development", *International Migration Review*, 22(2) 282-300.
- Ekici, G., Savaş H. A. ve Çıtak S. (2001) "İntihar Riskini Arttıran Psikososyal Etmenler (sosyal güvence yokluğu, göç ve diğer stresörler)", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(4) 204-212.
- Ekşi, A. (2002) "Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3) 215-221.

- Erol, N., Şimşek, Z. (1998) Türkiye Ruh Sağlığı Profili: Çocuk ve Gençlerde Ruh Sağlığı: Yeterlik Alanları, Davranış ve Duygusal Sorunların Dağılımı. Ed: Erol, N., C. Kılıç, M. Ulusoy, M. Keçeci, Z. Şimşek,. *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu*. Ankara
- Fazel, M. ve Stein A. (2003) "Mental Health of Refugee Children: Comperative Study", *BMJ*, 327, 134.
- Fichter, M.M., Xepapadakos F., Quadflieg N., Georgopoulou E., Fthenakis W.E. (2004) "A Comperative Study of Psychopathology in Greek Adolescents in Germany and in Greece in 1980 and 1998- 18 years apart", *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 254(1) 27-35.
- Gökler, B. ve Öktem F. (1985) "Bir Gecekondu İlkokulu Öğrencilerinde Ruhsal Uyum Taraması", *Toplum ve Hekim*, 36 24-27.
- Guarnaccia, P.J.ve Lopez S. (1998) "The Mental Health and Adjustment of Immigrant and Refugee Children", *Child and Adolescent Psychiatry Clinics of America*, 7(3) 537-545.
- Güçlü, S. (2002) *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gün, Z. (2002) *Çocuk ve Göç* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir, Ege Üniversitesi
- Heptinstall, E., Sethna V. ve Taylor E. (2004) "PTSD and Depression in Refugee Children.: Associations with Pre-migration Trauma and Post- migration Stress. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13 373-380.
- ICD 10 Dünya Sağlık Örgütü Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Uluslararası İstatistiksel Sınıflaması, WHO.
- Janssen, M., Verhulst F.C., Bengi-Arslan L., Erol N., Salter C.J., Crijnen A. (2004) "Comparison of Self-reported Emotional and Behavioral Problems in Turkish Immigrant, Dutch and Turkish Adolescents", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(2) 133-140.
- Kaptanoğlu, C. (2005) "Görüşler: Türkiye'de Psikiyatri: 'Yapamadıklarımız'", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(1)
- Lei, T.J., Butler E.W. ve Sabagh. G. (1972) "Family Socio-Cultural Background and Behavioral Retardation of Children", *Journal of Health and Social Behavior*, 13 (3) 318-326.
- Malmgren, K.W., Gagnon J.C. (2005) "School Mobility and Students with Emotional Disturbance", *Journal of Child and Family Studies*,14(2) 299-312.
- Mirsky, J. (2004) "Preparing Adolescents for Immigration: a Group Intervention", *Children & Youth Services Review*, 26 (4) 413-426.
- Moilanen, I.ve Myhrman A. (1989) "What Protects Child during Migration?". *Scandinavian Journal of Sociological Medicine*, 17(1) 21-24.
- Orozco,C.S. , Orozco M. S. (2001) *Children of Immigration*, USA, Harvard University Press.
- Öntaş, Ö.C. (1999) "Sosyal Hizmet Mesleğinde Sosyal Destek Kavramı", Duyan V.(ed), *Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*. Ankara, Aydınlar Matbaası.
- Özen, Ş., Antar S., Özbulut Ö., Altındağ A., Oto R. (2001) "İç Göç Yaşayan Bir Grup Lise Öğrencisinde Ruhsal Belirti Şiddetinin Cinsiyet ile İlişkisi", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8 (3) 156-162.
- Öztek, Z. ve Bertan M. (1982) *Yurt Dışına Göç ve Sağlık*, Ankara, Hacettepe Ün. Toplum Hekimliği Enstitüsü Yayını.
- Santos, S.J., Bohon L.M. ve Sanchez-Sosa J.J. (1998) "Childhood Family Relationships, Marital and Work Conflict and Mental Health Distress in Mexican Immigrants", *Journal of Community Psychology*, 25 (5) 491-508.

- Sheafor, B., Horejsi C. (2003) *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*, USA, Pearson, Inc.
- Sowa, H., Crijnen, A.M., Bengi-Arslan, L. ve Verhulst, F.C. (2000) "Factors Associated With Problem Behaviors in Turkish Immigrant Children in The Netherlands". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35, 177-184.
- Steel, Z., Silove D., Chey T., Bauman A., Phan T., Phan T. (2004) "Mental Disorders, Disability and Health Service Use Amongst Vietnamese Refugees and the Host Australian Population", *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 1-10.
- Stevens, G.W.J.M., Pels T., Bengi-Arslan L., Verhulst F. C., Vollebergh W.A.M., Crijnen A.A.M. (2003) "Parent, Teacher and Self-Reported Problem Behavior in the Netherlands", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38 576-585.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh W.A.M., Pels T.V.M. ve Crijnen A.A.M. (2005) "Predicting Externalizing Problems in Moroccan Immigrant Adolescents in the Netherlands", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40,(7) 571-579
- Şimşek, Türütgen, Z. ve Erol N. (2002) "Kentleşme Sürecinde Çocuk Ruh Sağlığı ve Sosyal Hizmet" . Onat, U.(ed) *Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet*, Ankara, Sabev.
- Şimşek, Z. (2001) "Çocuk Hakları Açısından Temel Sağlık Hizmetlerine Yaklaşım ve Sosyal Hizmet", Duyan, V. ve Mavili Aktaş, A.(ed) *Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları: Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- Teber, S. (1993) *Göçmenlik Yaşantısı ve Kimlik Değişimi*, Oberhausen, Ortadoğu.
- Tufan, B. (1987) *Türkiye'ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psikososyal Durumları*, Ankara, DPT Yayınları.
- Warfa, N., Bhui K., Craig T., Curtis S., Mohamud S., Stansfeld S., ve diğ. (2006) "Post Migration Geographical Mobility, Mental Health and Health Service Utilization among Somali Refugees in the UK: a Qualitative Study", *Health and Place*, 12(4) 503-515.